

RADIRIGHTS Projekt

Helyi akciókkal a dezinformáció ellen

Útmutató

A projekt az Európai Unió "Polgárok, egyenlőség, jogok és értékek" (CERV) programjának támogatásával valósul meg.

RADIRIGHTS Projekt

Útmutató dezinformáció elleni akciókhoz

Tartalom

RADIRIGHTS Projekt	1
Útmutató dezinformáció elleni akciókhoz	2
1. Bevezetés, a RADIRIGHTS projektről	3
1.1. A projekt céljai	3
2.1. A projektet megvalósító partnerek	4
2.2. A projekt tevékenységei és módszerei.....	7
3. A dezinformáció.....	10
2.1 Javaslatok a dezinformáció jelenségének közösségi feldolgozásához.....	10
3. A részvételi akciókutatás módszere (Participatory Action Research - PAR).....	11
A RADIRIGHTS projektben a négy partner PAR módszert alkalmazott a dezinformáció jelenségének vizsgálatára.	11
3.1 Mi a részvételi akciókutatás és mire használható?	11
• Motiváció: A folyamatban való részvétel erősíti a szóban forgó kérdés iránti mélyebb elkötelezettséget.	12
• Kohézió: A résztvevők empátiát és megértést építenek azáltal, hogy megosztják történeteiket és reflexióikat.	12
• Demokratikus szerepvállalás: Az emberek bevonása az életüket érintő döntésekbe előmozdítja az emberi jogok érvényesülését és a demokratikus értékek megismerését.	12
3.2 A részvételiség alapelvei és eszközei.....	12
• Mi lenne az ideális formátum a közösségen belüli terepmunkához? Jobb lenne, ha formális vagy informális ülésekre, kisebb csoportokra vagy nagyobb csoportokra kerülne sor? Homogénnek vagy vegyesnek kell-e lenniük (pl. nem, életkor szerint)?.....	12
• Vannak-e olyan közelmúltbeli dezinformációs esetek a közösségen vagy országon belül, amelyek kiindulópontként szolgálhatnak a beszélgetéshez?	12
• Tudatában van-e a közösség a dezinformációnak és az álhíreknek? Felismerik-e ezeket az emberek, mint létező jelenségeket?	12
• Mennyire bíznak meg a közösség tagjai a közösségen kívüli személyekben? Kinek hisznek, és kiben nem bíznak? Mik a bizalom és annak hiányának okai?	12

• Mik azok a jó "kulcsszavak", amelyek biztosítják az egyértelműséget és növelik a bizalmat a kérdések feltevésekor? Milyen témákat kell elkerülni?	12
• Melyek a várható kihívások vagy támogató tényezők (pl. egyes közösségi tagok ellenállása, külső beavatkozás, belső konfliktusok)?	12
• A közösségből hányan vennének részt a tervezett workshopokon?	12
• Vannak-e olyan személyek, akik jobban és kevésbé bevonhatók?	12
• Mi az optimális hossza a napi workshopoknak? 2 óra, vagy több?	12
4. Párbeszeden alapuló műhelymunkák lebonyolítása	14
4.1 Felkészülés a találkozókra	14
4.2 A műhelymunkák levezetése, facilitálása	15
4.3 A műhelymunka forgatókönyvének általános szempontjai	15
4.4 Etikai szempontok	16
4.5 A folyamat dinamikája: A Kaner Gyémánt Modell	17
5. Részvételi filmkészítés	18
5.1 Részvételi filmkészítés műhelymunkák	18
5.2 A dezinformáció és félretájékoztatás működés közben	19
5.3 Az inter- és transzdiszciplinaritás a gyakorlatban, tudományágak együttműködése a részvételi filmkészítésben	19
5.4 A műhelymunka lehetőségei	19
Vázlat a filmkészítő munka előkészítéséhez	20
A filmkészítő workshopon alkalmazott játékok és feladatok	22
1. Bemelegítő játékok és bemutatkozás	22
2. A közös gondolatok kifejezését, megosztását segítő játékok, feladatok	23
3. Anti-dizkriminációs tréning tinédzserek számára (a tréninget szakképző iskolában tanuló 15-18 évesek közt alkalmaztuk)	24
4 A „clickbait”	26
5 Interjú szempontsor	28

1. Bevezetés, a RADIRIGHTS projektről

1.1. A projekt céljai

1. A RADIRIGHTS projektet négy partnerszervezet valósította meg, amelyek egyetértettek a projekt alapelveiben: hozzájárulás olyan társadalom igazságos működéséhez, amelynek tagjai szabadon és felelősségteljesen alakíthatják saját és közösségük sorsát.
2. A polgárok részvétele a közös jövőnk alakításában – a döntéshozatalban való részvétel és aktív lépések megtétele céljaink megvalósítása érdekében – kulcsfontosságú. A demokrácia csak

akkor működhet, ha a polgárok élnek demokratikus jogaikkal, és erre csak akkor képesek, ha tájékozottak jogaikról, nem pedig akkor, ha tudatlanok, és manipulálják őket az információk hiánya vagy hamis információk által. A demokratikus deficit különösen releváns a hátrányos helyzetű roma közösségekben. Tagjaik sokszor korlátozott információs forrásokkal rendelkeznek, és gyakran csak a manipuláló, kattintásvadász tartalmakat kapják a közösségi médiából és a tömegmédiából, ami passzivitást vagy pánikot okoz a demokratikus részvétel lehetőségeivel kapcsolatban.

Annak érdekében, hogy ezek a célcsoportok részt vehessenek a demokratikus vitában, fontos, hogy támogassuk őket abban, hogyan reflektáljanak a különböző médiatartalmakra és információkra, hogyan hallgassanak meg különböző nézőpontokat, és hogyan alakítsák ki és fogalmazzák meg saját véleményüket – ne mások dominálják őket, és ők se domináljanak másokat egy demokratikus diskurzusban.

Megvizsgáltuk az információk terjedését és átalakulását a szegregált roma közösségekben, különös figyelmet fordítva a társadalmi intézmények ismeretére és a véleményformálók jellemzésére. A projekt hosszú távú célja a pozitív tartalmú kommunikáció hatékonyságának javítása volt az üzenetek és a információs csatornák finomhangolásával, hogy korlátozzuk a társadalmi tényekkel kapcsolatos dezinformáció terjedését és fejlesszük a megfelelő demokratikus viták (dialógusok) formáit.

Ez megerősítette a bevont roma közösségeket abban, hogy felismerjék a dezinformációt, és növelje a bizalmukat az intézmények és a társadalmi rendszerek iránt.

A projekt célcsoportja a roma közösségek és egyének voltak. Ez a megkülönböztetés fontos, mert – tapasztalataink szerint – a roma közösségek tagjai ritkán alkotnak funkcionális közösségeket. A „pozitív sztereotípiá” gyakran túlsúlyban van, miszerint a romák szoros közösségekben élnek, erős csoportos szolidaritással és szoros családi kötelékekkel, amelyek megvédhetik őket a „külső világ” negatív vagy káros hatásaitól. Az igazság bonyolultabb, és veszélyes ezt a sztereotípiát elhinni, mert ezzel elrejtjük a szegregált települések gyakran szörnyű állapotát. A projektünk célja négy országban ezeknek az embereknek a felkészítése, képzése volt, hogy ne váljanak a dezinformáció és manipuláció áldozataivá.

Végül, a projekt partnerei nem akarták megmondani a közösségek és egyéneknek, hogy mit gondoljanak a világról; sokkal inkább azt akartuk, hogy képes, aktív, kritikusan gondolkodó tagjai legyenek mindazon társadalmaknak, amelyeknek részei.

2.1. A projektet megvalósító partnerek

Autonómia Alapítvány, Magyarország (a konzorcium vezetője), www.autonomia.hu

Az Autonómia Alapítvány 1990 óta valósít meg programokat a roma integráció területén. Független szervezetként nagyon komoly kihívással nézünk szembe a jelenlegi Magyarországon, mivel a jelenlegi kormány aktívan törekszik független közösségek és demokratikus párbeszéd elnyomására.

Az Alapítvány küldetése szerint:

- megoldásokat és javaslatokat kínál a roma integrációs politikák fejlesztésére;
- szakmai támogatást nyújt, együttműködik kis közösségekkel, településekkel, intézményekkel, segít a fejlődéshez szükséges bizalom és együttműködés kiépítésében;
- támogatja aktív civil szervezetek létrehozását és megerősítését munkája révén.

Alapvető tevékenységein kívül az alapítvány az Egalipe közösség alapítója, amely roma és pro-roma szervezetek hálózata. Az Egalipe kritikát fogalmaz meg a kormány roma politikájával szemben, amely jellemzően manipuláló jellegű, és nem kínál esélyt a romák integrációjára.

Programjain keresztül az Autonómia jelen van a szegregált településeken lévő helyi roma közösségekben, ahol sokszor tapasztalja a demokratikus intézményi rendszer (beleértve a szavazati jogot) ismeretének hiányát, valamint a romák közösségeivel szemben alkalmazott manipuláló politika következtében fellépő dezinformáció jelenlétét.

Pro-roma szervezetként az Autonómia Alapítvány nem akar a romák nevében beszélni, hanem mindent meg akar tenni annak érdekében, hogy a roma emberek és közösségek képviselhesék érdekeiket, és kifejezhessék véleményüket a nyilvános diskurzusban és a politikában.

Romea o.p.s, Czech Republic, <https://romea.cz/en>

A ROMEA Civil Egyesület 2002-ben alakult, mint nem kormányzati, nonprofit, önkéntes szervezet, amely a roma és nem roma emberek összefogását célozza a rasszizmus elleni harc támogatására, az emberi jogok védelmének fejlesztésére, valamint a demokrácia és tolerancia előmozdítására Csehországban. 2013-ban a ROMEA közhasznú társasággá vált, amely magas színvonalú híradásokat készít roma vonatkozású ügyekről cseh és angol nyelven, ezzel elősegítve a bizalmat az emberek és közösségek között a cseh és angol nyelvű világban, weboldalán, a Romea.cz-on és a YouTube-on található ROMEA TV csatornáján keresztül. Nyomtatott magazinja, a Romano vod'i, cseh nyelven jelenik meg, kisebbrészt roma nyelvű tartalommal is.

A ROMEA ösztöndíjprogramot is működtet roma középiskolás és főiskolás diákok számára Csehországban, valamint aktívan részt vesz az online tér művelésében saját közösségi média profiljain keresztül, és különféle projekteken dolgozik a dezinformáció és gyűlöletbeszéd ellen. A ROMEA víziója, hogy a cseh és európai média objektív és megbízható módon számoljon be a roma ügyekről, hogy a nem roma és roma emberek harmóniában éljenek egymással, hogy a romák ne legyenek többé a cigányellenesség célpontjai, hogy a roma emberek aktív állampolgárok legyenek, akik részt vesznek a politikában, és hogy egy erős roma középosztály alakuljon ki.

Amalipe Association, Bulgaria, <https://amalipe.bg/en/about-us/mission/>

Az AMALIPE a legnagyobb roma szervezet Bulgáriában, amely a jobb oktatás, közösségi fejlesztés és a romák integrációja érdekében dolgozik a bolgár társadalomban. A név önmagában is tükrözi a szervezet céljait és működésének módját – az „Amalipe” egy roma szó, amely „barátságot” jelent, tehát a roma integrációért dolgozva minden etnikumot bevonnak. A roma integráció fejlettebbé és gazdaságilag erősebbé teszi Bulgáriát. Segít a különböző etnikai csoportok jobb életkörülményeinek megteremtésében, ehhez az aktív embereket minden etnikai csoportból be kell vonni ebbe a folyamatba. Éppen ezért az Amalipe Központ egyesíti a romák, bolgárok, törökök és mások erőfeszítéseit, az interetnikai párbeszéd és tolerancia értékeinek szem előtt tartásával.

Az Amalipe hosszútávú céljai:

- A közösségen belüli kapacitás fejlesztése a roma gyermekek és fiatalok oktatási szintjének emelésével, a roma lányok és nők fejlődésének elősegítése, valamint a negatív hatású hagyományok leküzdése érdekében.
- Készségek fejlesztése a roma közösség önszerveződéséhez.
- A romák részvételének erősítése a döntéshozatali folyamatban.
- Egy következetes és felelős állami politika ösztönzése, amely a romák hozzáféréseinek bővítését célozza az oktatáshoz, a minőségi egészségügyi ellátáshoz és a szociális szolgáltatásokhoz, valamint a politikai intézkedések és gyakorlatok javítása érdekében a nyomon követés és visszajelzés biztosítása.
- A roma nők emancipációjának elősegítése és az elnyomó hagyományok, mint például a korai házasságok leküzdése.

A célok elérését szolgáló tevékenységek:

- A romák részvétele minden szinten és a „bottom-up” megközelítés alkalmazása; a „romák a romákért” elv érvényesítése.
- Innovatív módszerek és gyakorlatok alkalmazása helyi szinten: az általunk végzett munkában olyan modelleket alkalmazunk, amelyeket a gyakorlatban tesztelünk.
- A partneri szervezetek pilot kezdeményezéseinek gyakorlati eredményeinek rendszerezése a nemzeti politikákba való beillesztés érdekében.
- Érdekérvényesítés a nemzeti, regionális és helyi intézményeknél a jó gyakorlatok folytatása és intézményesítése érdekében, amelyeket az Amalipe és más szervezetek teszteltek.
- Érdekérvényesítés a nemzeti intézményeknél egy fenntartható roma integrációs modell kialakítása és az integrációs folyamat felgyorsítása érdekében.
- A szervezet partneri hálózatának fejlesztése, amely képes bizonyos gyakorlatokat országos szinten alkalmazni, valamint érdekérvényesíteni a helyi és nemzeti intézményeknél: Roma Integrációs Hálózat.
- Elemzések, nyomon követés és a meglévő roma integrációs politikák értékelésének elkészítése.

Fagic, Spanyolország, <https://www.fagic.org/?lang=bu>

A Katalóniai Roma Egyesületek Szövetsége – FAGiC (Federación de Asociaciones Gitanas de Cataluña) 1991-ben alakult, jelenleg 96 roma egyesületet tömörít Katalónia egész területéről. A FAGiC a legreprezentatívabb roma szervezet a régióban, célja a romák jogainak és kultúrájának védelme és népszerűsítése Katalóniában.

A Fagic missziója:

- A roma közösség számára fontos akciók lebonyolítása törekvések és aggodalmaik figyelembe vételével; hidak építése a romák és nem romák között.
- Kapcsolatfelvétel a katalán kormánnyal és közigazgatással, helyi és nemzeti szinten, hogy biztosítsák a roma jogok tiszteletben tartását.
- A polgári részvétel előmozdítása közösségi kezdeményezések és a tagszervezetek támogatása révén.
- Tevékenységek és projektek ösztönzése, amelyek elősegítik a romák és nem romák közötti együttélését.
- A katalóniai roma egyesületek hangjának egységesítése és képviselése a megerősödés és a nagyobb reprezentativitás érdekében, közös cselekvési terv kidolgozása a roma egyesületek között.
- A roma nyelv, történelem és kultúra védelme, népszerűsítése és tanulmányozása. A romafóbia, xenofóbia és mindenféle rasszizmus elleni fellépés.

2.2. A projekt tevékenységei és módszerei

A dezinformáció jelensége és hatása az információs szegénység problémájához kapcsolódik. Az információs szegénység három dimenziója általában szorosan kapcsolódik egymáshoz:

- az informatikai berendezések és az internetszolgáltatás hiánya;
- az interneten elérhető tartalom nem releváns vagy hozzáférhető az információs szegénységben élők számára, ugyanakkor ez – illetve hiánya - befolyásolhatja a társadalom tagjainak életét;
- Az interneten elérhető tartalmakhoz való hozzáféréshez és azok megértéséhez szükséges kompetenciák hiánya, valamint e készségek és kompetenciák megszerzésének strukturális és rendszerszintű akadályai.

A projekt megvalósítása során szembe kellett néznünk azzal a ténnyel, hogy mindhárom dimenzió jellemző a projektben részt vevő közösségekre és egyénekre. Talán az változik, hogy a technológiai fejlődés, az okostelefonok elérhetősége még a legszegényebb közösségekben is megszünteti az internet-hozzáférés technikai akadályait. Így, bár az internet-előfizetések költsége miatt jelenleg messze nem beszélhetünk teljes körű hozzáférésről, az internetes tartalmakhoz való technikai hozzáférés dimenziója elveszíti súlyát az információs szegénység okai között.

A kompetencia hiánya és a releváns tartalmak értelmezhetősége azonban minden közösségünkben fontos szerepet játszott. Ezt két példával illusztrálhatjuk:

A Covid-időszak alatt sok olyan tartalom jelent meg, amely tudományos érvelésen alapulva kommunikálta az oltás szükségességét és hatásmechanismusát, ami magasabb szintű oktatást és kognitív szintet igényel a megértéshez – vagy akár az olvasáshoz. Azonban az oltásellenes, pszeudo-tudományos tartalom általában rövidebb és sokkal egyszerűbb, és sokkal könnyebb befogadni, ha fekete-fehér karakterekkel ellátott "kerettörténetbe" ágyazódik. Ebben az esetben egyértelmű, hogy a dezinformációt sokkal könnyebb megtalálni, és rombolóbb hatást gyakorol az alacsonyabban képzett közönségre, mint a tudományosan megalapozott információk.

A másik jelenség Magyarországon a politikai lejárató kampányok esete. Az ellenzéki politikai szereplőkkel kapcsolatos dezinformáció rendszeresen megjelenik a médiában. Ezek szinte akadálytalanul eljutnak azokhoz az emberekhez, akiket nagyrészt csak egy, általában a kormány által ellenőrzött kommunikációs csatornán keresztül tájékozódnak, és akik nem rendelkeznek a tényellenőrzés ("fact checking") képességével, így nem is tartják azt fontosnak. Bár ez a jelenség távolról sem a szociálisan rászoruló kizárólagos jellemzője, talán nem ésszerűtlen azt feltételezni, hogy itt az információs szegénység jelenségét találjuk, amelynek kétségtelenül erős az oktatási és szociokulturális dimenziója.

A helyi intézkedések megtervezésekor szembe kellett néznünk a projekt korlátaival, vagyis azzal, hogy nem tudunk megoldást kínálni az információs szegénység mindhárom dimenziójára, még akkor sem, ha ezek az intézkedések helyi jellegűek voltak. A helyi akciókat inkább olyan lehetőségeknek és eszközöknek tekintettük, amelyek más településeken és közösségekben is alkalmazhatók. Ennek megfelelően a hangsúly a következőkön volt:

- Aktív kommunikátorok váljanak passzív befogadókból. A kisebbségi közösségeket nem szabad kívülálló véleményén keresztül bemutatni, láttatni, hanem képessé kell válniuk az önreprezentációra – erre alkalmaztuk közösségi filmkészítést.
- Semmi sem az feltétlen, ami igaznak tűnik. Más szóval ne fogadjanak el tényként minden, a médiából származó információt, különösen akkor, ha annak tartalma későbbi cselekvésükhöz, döntésükhöz (azaz: manipulációhoz) vezet – Tényellenőrzés módszere.
- Sok esetben politikai akarat áll a kommunikáció mögött. Mindig érdemes keresni a kommunikátor politikai szándékát, és ennek megfelelően értelmezni a híreket.
- A kommunikációt sok esetben üzleti érdekek vezérlik (vagy legalábbis gazdasági motiváció: átverés). Fel kell készülni nemcsak ennek felismerésére, hanem megelőzésére is. – A projekt keretében készített TikTok videók.

A projekt során arra ösztönöztük a partnerszervezeteket és a helyi csoportokat, hogy alkalmazzanak különböző módszereket. A közös szál a részvételi cselekvési módszerek alkalmazása volt, amely az érintett közösségek bevonásának fő eszköze volt. A projekt kezdetén a partnerszervezetek egy nemzetközi workshop során elsajátították a részvételen alapuló workshopok lebonyolításának alapvető módszerét, és útmutatást kaptak arra vonatkozóan is, hogyan kezdeményezzék a helyi

akciókat. Itt tárgyaltuk a helyszínek eltérő jellemzőit is, hangsúlyozva, hogy ezektől a tényezőktől függően a különböző specifikus módszerek, például a helyszínek kreatív használata lehetőséget ad a közösség megmozdítására. A részvételi folyamatok célja az volt, hogy a közösségek kidolgozzák saját fellépéseiket és ötleteiket a dezinformációval szembeni sebezhetőségük csökkentése érdekében. A kézikönyv végén röviden ismertetjük ezeket a módszereket.

A folyamat során más eszközöket és módszereket is alkalmaztunk, például interjúkat készítettünk, részvételi dokumentumfilmeket készítettünk, rövid videókat és filmeket készítettünk a közösség tagjaival együttműködve, valamint foglalkozásokat tartottunk az iskoláskorú gyermekek számára. Ezeket a módszereket is az alábbiakban ismertetjük.

3. A dezinformáció

A dezinformáció elterjedt az egész társadalomban. Minél hátrányosabb helyzetben van egy népességcsoport, annál sebezhetőbbé válik a "hamis hírekkel" által. Az e csoportok által használt helyi nyilvánosság bizonyos jellemzői, szokásaik, attitűdjeik és kapcsolataik (pl. bizalom) különösen nem védenek attól, hogy elhiggyék és cselekedjenek a hamis információk befolyására, amiket néha rosszindulatú szándékkal terjesztenek. Emellett a dezinformáció leleplezésére irányuló erőfeszítések – amelyeket jellemzően értelmiségiek, médiamunkások, tudósok és aktivisták működtetnek – ritkán érik el ezeket a csoportokat, és még ritkábban fejtenek ki hatást.

Célunk, hogy megértsük ezeket a helyi információs helyzeteket, azonosítsuk a diszfunkcionális minták kialakulását, és életképes alternatívákat dolgozzunk ki.

2.1 Javaslatok a dezinformáció jelenségének közösségi feldolgozásához

- Kerüljük a „dezinformáció” kifejezés használatát a megbeszélések megkezdésekor. A legtöbb ember képes felismerni a nagy hazugságokat vagy propagandát, de az akadémiai terminológia megfélemlítheti őket.
- Összpontosítsunk azokra a kérdésekre, amelyek közvetlenül befolyásolják az emberek életét. Míg a “laposföld teória” narratívája szórakoztatónak tűnhet, és sokan is hisznek benne, az igazi munkának az életet valóban jelentősen befolyásolni képes hazugságokra és a propagandára kell összpontosítania,
- Mindig ellenőrizzék a forrást! Tedd fel újra és újra az egyszerű kérdést: "Honnan tudod?" Ösztönözzük a fiatalokat, hogy találják meg a hírek ellentmondásos pontjait. A hazugságok keresése nagyon szórakoztató is lehet!
- Mindig tárjuk fel az egyéni érdekeket. Amikor káros történetek keringenek a közösségben, kérdezzenek utána, kinek származik haszna az ilyen narratívák terjesztéséből?
- Legyen óvatosak, de ne cinikusak. Ösztönözzük az embereket, hogy keressenek olyan megbízható személyeket, amikor aggasztó történeteket hallanak, akikben megbíznak és kérdőjelezzék meg bátran a gyanús forrásokat: "Honnan tudod, hogy mi az igazság?"
- Foglalkozzunk azzal az emberi hajlammal, hogy inkább elhisszük a pletykát, mint cáfolatára energiát fordítsunk. Tudassuk a közösség tagjaival, hogy a pletykákban vagy a propagandában való hit nem a hülyeség jele, hanem az emberi működés jellemzője. Még a bölcs embereket is félre lehet vezetni. Osszunk meg saját példákat arról, hogy bennünket is hogyan csaptak be – a tanulási előmozdítása érdekében.

3. A részvételi akciókutatás módszere (Participatory Action Research - PAR)

A RADIRIGHTS projektben a négy partner PAR módszert alkalmazott a dezinformáció jelenségének vizsgálatára.

3.1 Mi a részvételi akciókutatás és mire használható?

A "részvételi akciókutatás" kifejezésben mindhárom szó különös jelentőséggel bír:

- **Kutatás:** Ez magában foglalja a társadalmi jelenségekkel kapcsolatos információk gyűjtését.
- **Akció:** Ez nem csak leíró kutatás, hanem egy olyan kutatás, amelynek célja annak megértése, hogy bizonyos akciók, cselekvések hogyan alakítják az általunk tanulmányozott társadalmi állapotot. A cél a változás ösztönzése – legyen szó akár tudásról, viselkedésről vagy attitűdökről.
- **Részvétel:** A kutatás magában foglalja az érintett lakosság közvetlen bevonását, nemcsak mint "tárgyakat", hanem mint közreműködőket a probléma meghatározásában, a megoldások megtervezésében és az eredmények értékelésében.

A PAR Afrika, Ázsia és Latin-Amerika marginalizált közösségeiben alakult ki az 1970-es években. A mindennapi emberek, akik gyakran szegénységben élnek, erőfeszítéseket tettek körülményeik megismerésére és javítására, miközben az általuk létrehozott új ismeretekre reflektáltak. A PAR révén az elnyomott csoportok lehetőséget kapnak arra, hogy megértsék és megkérdőjelezzék az életüket alakító struktúrákat, képessé váljanak a cselekvésre és előmozdítsák a demokratikus folyamatokat.

Hagyományosan a tudomány a szakértők kizárólagos területe volt. A részvételi módszerek elterjedése azonban változást hozott: Az valódi "élettapasztalattal rendelkező szakértőket" és az addig a kutatás tárgyaként szereplő egyének kollektív bölcsességét egyre inkább értékelik. Sokszínű, heterogén csoportok bevonásával olyan gazdagabb tudásbázishoz juthatunk hozzá, amellyel a szakértők önmagukban nem feltétlenül rendelkeznek.

A tudásgenerálás mellett a részvételi akciókutatás számos előnnyel is jár:

- Motiváció: A folyamatban való részvétel erősíti a szóban forgó kérdés iránti mélyebb elkötelezettséget.
- Kohézió: A résztvevők empátiát és megértést építenek azáltal, hogy megosztják történeteiket és reflexióikat.
- Demokratikus szerepvállalás: Az emberek bevonása az életüket érintő döntésekbe előmozdítja az emberi jogok érvényesülését és a demokratikus értékek megismerését.

3.2 A részvételiség alapelvei és eszközei

Bár a PAR végeredménye adottságából következően kiszámíthatatlan lehet, bizonyos alapelveket a különböző helyzetekben alkalmazni kell. Az alábbiakban felsorolunk néhány szempontot, amelyet figyelembe kell venni a kutatás megtervezése előtt, valamint néhány további megjegyzést a facilitátorok számára.

A kutatási terv

- Mi lenne az ideális formátum a közösségen belüli terepmunkához? Jobb lenne, ha formális vagy informális ülésekre, kisebb csoportokra vagy nagyobb csoportokra kerülne sor? Homogénnek vagy vegyesnek kell-e lenniük (pl. nem, életkor szerint)?
- Vannak-e olyan közelmúltbeli dezinformációs esetek a közösségen vagy országon belül, amelyek kiindulópontként szolgálhatnak a beszélgetéshez?
- Tudatában van-e a közösség a dezinformációnak és az álhíreknek? Felismerik-e ezeket az emberek, mint létező jelenségeket?
- Mennyire bíznak meg a közösség tagjai a közösségen kívüli személyekben? Kinek hisznek, és kiben nem bíznak? Mik a bizalom és annak hiányának okai?
- Mik azok a jó "kulcsszavak", amelyek biztosítják az egyértelműséget és növelik a bizalmat a kérdések feltevésénél? Milyen témákat kell elkerülni?
- Melyek a várható kihívások vagy támogató tényezők (pl. egyes közösségi tagok ellenállása, külső beavatkozás, belső konfliktusok)?
- A közösségből hányan vennének részt a tervezett workshopokon?
- Vannak-e olyan személyek, akik jobban és kevésbé bevonhatók?
- Mi az optimális hossza a napi workshopoknak? 2 óra, vagy több?

További szempontok a kutatás tervezéséhez

- Előzetes munka: A kutatás hónapokkal az első ülés előtt kezdődik, és magában foglalja az érdekelt felek elemzését és feltérképezését, valamint a sokféleség figyelembevételét.
- Műhelymunkák előkészítése: Válassz egy semleges, kényelmes helyet, amely mindenki számára elérhető. Teremtés kényelmes feltételeket és biztosítsd az időzítést a csoport számára (legfeljebb 1,5-2 óra megszakítás nélküli munka).

- Résztevők bevonása: Győződj meg róla, hogy minden résztvevő kényelmesen megosztja gondolatait. Egyesek félénkek vagy vonakodnak felszólalni, ezért a facilitátoroknak aktívan ösztönözniük kell mindenki részvételét, befogadó légkört teremtve.
- Érzékeny témák kezelése: A dezinformációval kapcsolatos viták érzékeny témákat érinthetnek (pl. politika, egészségügy). A facilitátoroknak gondosan kell kezelniük ezeket a beszélgetéseket, biztosítva a tiszteletet és elkerülve a személyes konfliktusokat.
- A rögzítés pontosságának biztosítása: A facilitátoroknak biztosítaniuk kell, hogy minden csoportmegállapítást pontosan és megbízhatóan rögzítsenek. A csoportmunka összefoglalásakor ellenőrizd a résztvevőket, hogy meggyőződjetek arról, hogy nézeteiket helyesen értettétek meg és tudjátok felidézni.
- Következő lépések: A találkozó eredményeit fel kell használni a kutatási projekt további szakaszainak tervezésére.

4. Párbeszédre alapuló műhelymunkák lebonyolítása

4.1 Felkészülés a találkozókra

1. Helyszín és berendezés

- Válassz egy hozzáférhető és semleges helyet, amely minden résztvevő számára alkalmas, jól megvilágított, kényelmes és csendes. Alapvető kiegészítők közé tartozik a székek, asztalok, papír, tollak, post-its, flip charts, markerek, és talán olló és ragasztó.
- Fontold meg, milyen egyedi igényei vannak a közösségnek. Ha egy összejövettel hivatalosnak tűnik, az nem vonzza a figyelmet. Ebben az esetben “dobjátok fel azt” zenével, tánccal vagy a helyi kultúra más elemével. A cél a közösség hatékony bevonása. Bármennyire is fontos témát találtok a találkozóra, ha akár a meghívás, akár a lebonyolítás “unalmas”, hivatalosnak tűnik, az érdektelen lesz a résztvevők számára. Az is fontos azonban, hogy egyensúlyba kerüljön a “szórakoztató” és fejlesztő tartalom, mert a rendezvény könnyen tűnhet egy “bulinak”, ha nincs jól kommunikálva a fő cél, szándék.

2. Ütemterv, időzítés

Gondosan tervezz, meghatározva a tevékenységek sorrendjét, a várt eredményeket és az egyes ülések időzítését. Az írásbeli tervek segítenek a találkozók kezelhető blokkokba szervezésében. Egy jó, hatékony tervnek fel kell vázolnia:

- Tevékenységek sorrendje
- A tevékenység leírása típusa (pl. csoport, plenáris ülés)
- Tartalom és célok
- Instrukciók a résztvevők számára
- Időterv
- Feladatok, felelősök.

Ne feledd, hogy az emberek legfeljebb 1,5-2 órát tudnak összpontosítani, és ajánlott, hogy naponta legfeljebb három ilyen blokk legyen, megfelelő hosszúságú szünetekkel. Tervezz rövidebb workshopokat, ha a résztvevők nem szoktak hosszú ideig ülni.

3. Komfort, kényelem

- Biztosítsd a résztvevők kényelmét, amely magában foglalja a vendégszerető környezetet a szükséges ételekkel és italokkal. A fiatalokkal való munka során egyértelmű szabályokat kell megállapítani a figyelem és a részvétel fenntartása érdekében.

4. A műhelymunkát vezető facilitátorok

- A legjobb, ha nem egyedül vezeti a találkozókat. Osszátok meg a feladatokat (feladatok ismertetése, facilitálás, időmérés és feljegyzések készítése stb.) a társházigazdák között a zökkenőmentes lebonyolítás érdekében. Kulcsfontosságú a rugalmasság – a szerepek a felmerülő igényektől függően változhatnak.

4.2 A műhelymunkák levezetése, facilitálása

A részvételen alapuló workshop sikere azon múlik, hogy a résztvevők biztonságban, tiszteletben, meghallgatásban és kényelemben érzik-e magukat. Sok csoport a kezdetektől fogva saját szabályokat hoz létre, vagy a facilitátorok olyan iránymutatásokat javasolhatnak, mint például:

- A workshop egy *beszélgetés, nem pedig vita* – mindenki megoszthatja a nézeteit, de nem célja, hogy meggyőzzön másokat.
- Tiszteld mások idejét – beszélj világosan és kerülj az ismétlést.
- Tartsák be az időkorlátokat, és kerüljék a beszélgetés dominanciáját.
- Nem baj, ha felvilágosítást kérünk, ha ezzel nem kérdőjelezzük meg valakinek a legitimitását.
- Mindenkinek joga van ahhoz, hogy beszéljen és meghallgassák.
- Viselkedj és beszélj tisztelettel – a megkülönböztetést, a sértéseket és az elnyomást nem tolerálja senki.

A facilitátor szerepe az, hogy biztosítsa e szabályok betartását, és olyan környezetet teremtsen, amelyben a résztvevők bátorítva és megbecsülve érzik magukat.

4.3 A műhelymunka forgatókönyvének általános szempontjai

Míg a műhely pontos felépítése a témától és a résztvevők csoportjától függően változhat, a "polgári közgyűlés" modell által ihletett általános vázlat így nézhet ki:

1. **Érkezés és bemutatkozás:** A facilitátorok üdvözlik a résztvevőket, bemutatkoznak, és olyan könnyed beszélgetést kezdeményeznek, melyhez mindenki tud kapcsolódni, kényelmesen érzi magát benne.
2. **Köszöntő és áttekintés:** Vázold fel a munkaértekezlet céljait és folyamatát – miért gyűlt össze mindenki, és mi fog történni a nap folyamán.
3. **Személyes bemutatkozás:** A résztvevők röviden bemutatkozhatnak, és válaszolhatnak egy egyszerű kérdésre, mint például: "Hogy érzed magad ma?" Ez segít a kapcsolat, bizalmi légkör felépítésében. (10 főnél nagyobb csoportok esetén 5-8 fős kisebb csoportokra bontható. Erre a későbbiekben mutatunk módszereket, feladattípusokat.)
4. **Megjegyzés:** Bár a bemutatkozás triviálisnak tűnhet, elengedhetetlen a pozitív hangszín beállításához, a kapcsolat elősegítéséhez és a barátságos környezet megteremtéséhez.
5. **Tematikus blokkok:** Minden műhelynek valamiféle irányt kell mutatnia, gyakran általános témákból kiindulva, mielőtt konkrét kérdésekre szűkülne a beszélgetés.

- Tájékoztató ülések: A szakértők (felkért prezentálók) rövid előadásokat tartanak a fontosabb témákról.
 - Csoportmunka: A résztvevők kis csoportokban vitatják meg a témákat, és egy személyt jelölnek ki eredményeik bemutatására.
 - Plenáris viták: A csoportok megosztják meglátásaikat az egész workshoppal, amit kérdések és visszajelzések követnek.
 - Ez a ciklus naponta akár többször is megismételhető, az idő elérhetőségétől függően.
6. Napvégi *betakarítás*: Az utolsó ülésen a résztvevők a nap legfontosabb üzeneteire reflektálnak, aktuálisan nem megoldott, nem lezárt kérdéseket tesznek fel, vagy ötleteket javasolnak a következő workshopra.
7. Kijelentkezés, lezárás: A bejelentkezéshez hasonlóan a résztvevők röviden reflektálnak a napi eseményekre, esetleg megosztva egy dolgot, amit megtanultak, vagy egy olyan szempontot, amelyet elvisznek magukkal.

4.4 Etikai szempontok

1. Ígéretet, vállalások és felelősség

Amikor a kutatók bevonnak egy közösséget, és felhívják a figyelmet olyan kérdésekre, amelyek korábban nem voltak fókuszban, igényeket vagy reményeket hozhatnak létre. Fontos, hogy ezeket az elvárásokat felelősségteljesen kezeljük. A kutatóknak átláthatónak kell lenniük szándékaikat, a kutatás lehetséges következményeit és a felvetett kérdések kezelésére vonatkozó kompetenciákat illetően. Ha a megoldás megvalósításához szükséges erőforrások nem elérhetők, ezt kezdetől fogva egyértelműen közölni kell.

2. A lebonyolítás keretezése, hatalmi struktúra

A részvételen alapuló kutatás hasznos arra, hogy feltárja a közösség valódi viszonyulását egy adott kérdéshez és véleményét. A facilitátorok azonban jelentős befolyást gyakorolnak e megbeszélések alakítására. A kérdések megfogalmazása, a témák megválasztása, sőt a testbeszéd is egy adott irányba irányíthatja a beszélgetést. Ezt a hatást fel kell ismerni és gondosan kell kezelni.

- Csapatmunka: A társsegítőknak rendszeresen ellenőrizniük kell egymást az egyensúly biztosítása és az elfogultság elkerülése érdekében. A külső felügyelet is hasznos lehet.
- Nyilvántartás és jelentéstétel: A beszélgetések összefoglalásakor vagy az azokról való beszámolásakor a facilitátoroknak kétszer is ellenőrizniük kell értelmezéseiket a résztvevőkkel a pontosság biztosítása és a saját nézeteik kikényszerítésének elkerülése érdekében.

3. Őszinteség és bizalom

A részvételen alapuló környezetben gyakran felmerül a titoktartás kérdése. A csoport tagjai megoszthatnak személyes történeteket vagy érzékeny információkat. Fontos, hogy egyértelmű iránymutatásokat határozzunk meg:

- Csoportos titoktartás: A csoport elfogadhat egy „csoporttitok” szabályt, amely biztosítja, hogy semmilyen személyes adat ne hagyja el a helyiséget.
- Személyes határok: Minden résztvevő szabadon jelezheti, hogy mikor készül megosztani valamit, ami diszkréciót igényel.

4. A morgolódás helye

Amint arra az ún. Kaner-gyémántmodell hivatkozik, a részvételi folyamatok gyakran egy nehéz "szenvedési zónán" mennek keresztül, ahol az eltérő nézetek miatt feszültségek merülnek fel. A facilitátoroknak erre számítaniuk kell, és meg kell érteniük, hogy ez a folyamat természetes, szükséges szakasza.

- Párbeszéd ösztönzése: Ha nézeteltérések vagy kényelmetlenségek merülnek fel, a facilitátoroknak ösztönözniük kell a nyílt vitát, miközben tiszteletteljes és strukturált környezetet tartanak fenn.
- A folyamatba vetett bizalom: A facilitátoroknak türelmesnek kell maradniuk, és meg kell nyugtatniuk a résztvevőket, hogy ez a szakasz jobb megértéshez és végső soron konszenzushoz vezet.

4.5 A folyamat dinamikája: A Kaner Gyémánt Modell

Sam Kaner modellje a részvételi folyamatok tipikus dinamikáját illusztrálja. Kezdetben a résztvevők gyakran feltételezik a közös tudás meglétét, az eleve létező, csoporttagok közti megértést. A viták előrehaladtával azonban világossá válik, hogy eltérő nézőpontok léteznek. Ez ahhoz vezet, amit Kaner "morgolódó – vagy szenvedő - zónának" nevez, egy kényelmetlen, de kritikus szakasz, amelyben a résztvevők a nézeteltéréseken keresztül dolgoznak, mielőtt konszenzusra jutnának. A facilitátoroknak az a feladatuk, hogy megnyugtassák a résztvevőket: Bízsanak a folyamatban – a kényelmetlenség gyakran megelőzi az áttöréseket.

A kézikönyv következő része a RADIRIGHTS projektben alkalmazott konkrét módszerek leírását tartalmazza. E módszerek alkalmazásával a dezinformációval kapcsolatos közösségi fellépéseket hajtottunk végre a projekt helyszínein, egyetemi oktatók és diákok bevonásával.

5. Részvételi filmkészítés

"A részvételen alapuló filmkészítés egy befogadó és együttműködő folyamat, amely bevon egy közösséget vagy csoportot - általában hátrányos helyzetben -, hogy közösen elképzeljék, összegyűjtsék, filmezzék és bemutassák saját történetüket." Így foglalja össze Nick és Chris Lunch a részvételen alapuló filmkészítés lényegét a "Betekintés a részvételi videóba" című könyvében. A részvételen alapuló filmkészítés általában arra törekszik, hogy új ismereteket és megértést hozzon létre egy adott csoport vagy közösség perspektívájáról és tapasztalatairól, ezért értékes eszköz a hátrányos helyzetű csoportok hatalommal való felruházása érdekében. A befogadás és az együttműködés révén bevonja a csoport tagjait, és a kamerát katalizátorként használja a csoporton belüli és a csoportközi közösségépítés folyamatában.

A közösség képes megtapasztalni magát, és a csoportműködés feltárásával az önreprezentáció (ami mindig részben a domináns társadalmi hegemonia internalizált képviselője) hozzájárul egy egy pozitívabb csoport- és ezáltal egyéni identitás kialakulásához. A munkacsoport az egyenlőség megerősítésének eredményeként a folyamat során mind az elnyomott, mind az elnyomó csoportok tagjai megszabadulnak a normatív társadalmi elvárásoktól, és jobb kapcsolatokat építenek ki a szolidaritás, a közös célok és értékek alapján. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a szóban forgó közösség nemcsak a kamera előtt jelenik meg, hanem abban a helyzetben van, hogy döntsön a csoportról – vagy más közös tudást feltételező – narratíváról, kreatívan jelenítse meg magát és a kamera mögött is működjön.

5.1 Részvételi filmkészítés műhelymunkák

A RADIRIGHTS projekt keretében 2024 tavaszán részvételi filmkészítő tanfolyamot tartottunk a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem media, szociális munkás, szociálpolitikus és jogász hallgatói számára vegyes szemináriumi csoportban. A kurzus célja egyrészt az volt, hogy megismertesse a különböző oktatási háttérrel és tudományágakkal (médiatanulmányok, szociálpolitika és jog) rendelkező hallgatókat a szegregált területeken élő emberek körében megjelenő dezinformáció megjelenésével, okaival és következményeivel, másrészt pedig az, hogy ezt a folyamatot Magyarország két szegregált területén élő lakosokkal együttműködve, részvételen alapuló dokumentációs módszerek segítségével tárjuk fel, kezeljük. A folyamat két részből állt: előkészítés és terepmunka. Az előkészítő rész során az elméleti alapok lefektetése után a hallgatók számos részvételi filmkészítési tevékenységben és feladatban vettek részt. Ezt követően az előzőleg tanulmányozott módszerek alkalmazásával a résztvevőknek foglalkozásterveket kellett készíteniük. Ezeket a terveket (bár módosításokkal) arra használták fel, hogy együtt vizsgálják meg, hogyan működik a dezinformáció Kakucs és Gilvánfa lakosainak körében (Kakucs Magyarország középső részén, Budapesttől 25 km-re délre található, Gilvánfa az egyik első homogén roma kistelepülés Dél-

Magyarországon egy hátrányos helyzetű kistérségben). Kakucs gazdaságilag jobb helyzetben van a 10%-os roma lakosságával, de ők is a falu szélén élnek, szegregátumnak tekinthető területen.

5.2 A dezinformáció és félretájékoztatás működés közben

A projekt mérete ebben az esetben nem tette lehetővé nagyobb film készítését, de a résztvevők kísérletezhettek a részvételen alapuló filmkészítés különböző módszereivel. A foglalkozások a dezinformáció témájához kapcsolódtak. Mind a hallgatók a felkészülés során, mind a terepen résztvevők megismerkedtek a félretájékoztatás és a dezinformáció fogalmával, az információs egyenlőtlenségek működésével és kölcsönhatásával; más típusú egyenlőtlenségekkel, valamint azok felismerésének és leküzdésének néhány lehetőségével. A bonyolult elméletek helyett a résztvevők mindannyian első kézből tapasztalhatták meg a dezinformáció működését a műhelymunkában szereplő egyes feladatok eredményeként. Ez a módszer az egyetemisták számára is revelatív volt, mivel az egyik hallgató beszámolója szerint “(S)zilárd meggyőződésem, hogy a tudás átadásának leghatékonyabb módja az empirizmus, és ezt még mindig gyakran figyelmen kívül hagyják az egyetemeken. Így az eszköztár, amelyet ez a kurzus biztosított a résztvevőknek, más környezetben is hasznos lesz mind az egyetemeken belül, mind azon kívül a valóság sokoldalúsága miatt.”

5.3 Az inter- és transzdiszciplinaritás a gyakorlatban, tudományágak együttműködése a részvételi filmkészítésben

A kurzus másik fontos törekvése az volt, hogy tapasztalatokat nyújtson az inter / transzdiszciplináris együttműködés területén. Míg az interdiszciplinaritás a téma vizsgálata során több területről kölcsönzött nézőpontokat ötvözi, a transzdiszciplinaritásnak a különböző tudományágakból származó ismeretek összegyűjtésén túl nemcsak az a célja, hogy összekapcsolja az adott területeket, hanem a tudományos körökön túl is megjelenítse azokat. Az is jellemzi a transzdiszciplinaritást, hogy integrálja a nem tudományos információ- és tapasztalatforrásokat. Ez a megközelítés erős társadalmi elkötelezettséggel rendelkezik, mivel felismeri a megélt valóság jelentőségét, és a tudástermelés általános működésének egyenlőtlenségeit korrigálja.

5.4 A műhelymunka lehetőségei

A részvételi módszerek mellett a projekt betekintést nyújtott a diákoknak az információs egyenlőtlenségek működésébe és a szegregált területek lakosainak mindennapi életébe, és remélhetőleg hozzájárult a helyi lakosok hatalommal felruházásához, azaz ahhoz, hogy aktívabbá és felkészültebbé váljanak érdekük megjelenítésében és képviseletében. A hallgatói visszajelzések alapján a kurzus nem várt hatása, hogy az további hasonló projektek katalizátoraként további projektötleteket generált.

Vázlat a filmkészítő munka előkészítéséhez

Bevezető kör (15 perc)

Energizer ("Az én székem") (10 perc)

A módszer közös megismerése (szociodráma), Csoportszerződés kötése (10 perc)

Ismerkedés – warm up (25 perc)

- Séta
- Oszd meg párokban: (1) miért jöttél ide (fő / specializáció, ez a kurzus) - egy mondat.
- folytatd a gyaloglást, oszd meg párokban (2), mi a személyes kapcsolata (nem feltétlenül tapasztalata) a szegénységgel és a kirekesztéssel;
- folytatd a sétát, ossza meg párokban (3), hogy milyen személyes kapcsolatod és tapasztalatod van a dezinformációval.
- Find common ground in pairs!

Kapcsolódás az előző – Szociodramatikus szobrokhoz (10 perces összeállítás, 20 perces prezentáció, 10 perces feldolgozás)

- a párok osztoznak a csoporttal abban, ami közös bennük; A hasonlók négyfős csoportokat alkotnak.
- „Az én dezinformációm/tapasztalattal nem rendelkező információim” szobor/matrica létrehozása (csoportonként egy)
- Visszajelzés a feldolgozás után

Szünet (15 perc)

Hamis hírek gyártása: Kis csoportok valós és hamis híreket írnak (3-4 darab) (létező vagy kitalált), rögzítik őket (15 perc álhírek létrehozására, 15 perc felvétel + 45 perc reflexió)

- Kis csoportok (4-ből) kb. 30 mp hosszú videókat készítenek
- - A kamerához szólva stílusvariációk is lehetnek (pl. egymás meghallgatása), műfaj lehet hírolvasás, interjú szituáció, informális szituáció, bármi.
- Strukturálnak kell lennie, kontextust kell tartalmaznia, nem csak egy mondatot, hanem egy történetet.
- - Olyannak kell lennie, amely potenciálisan hatással van az emberek életére (csinál valamit stb.)
- - A csoport véleményezi és kitalálja, hogy melyik hír igaz és melyik nem. Az embereknek el kell hinniük a hamisakat. Legalább 1 igaz és 1 hamis. A győztes kap egy matricát.

Vita:

- Mik azok az álhírek, amelynek káros hatásai vannak?
- Miért, mi a hatás mechanizmusa?
- Miért hittük el? miért nem? mitől működik? mik a fordulópontok?
- Kinek származik haszna a munkából? Prezentáció: dezinformáció / félretájékoztatás / városi legenda (45 perc)

Ebédészünet (30 perc)

Délutáni szekció: felkészülés a terepmunka keretében tartandó műhelymunkára.

Ismerkedés Kakucssal és Gilvánfával¹ (60 perc)

- Milyen hely Gilvánfa és Kakucs?
- Video Bagról² (a projekt harmadik helyszíne, ahol a résztvevők összegyűjtötték a romákkal kapcsolatos sztereotípiákat, és filmet készítettek arról, hogy ezek a sztereotípiák miért nem igazak és veszélyesek).
- Kérdések és válaszok.

A helyi workshopok megtervezése, a tervek bemutatása (90+30 perc)

Zárás (30 perc)

¹ A projekt két vidéki helyszíne

² A projekt harmadik magyarországi helyszíne.

A filmkészítő workshopon alkalmazott játékok és feladatok

1. Bemelegítő játékok és bemutatkozás

1. *Mutasd be a szomszédodat!*

A játékosok kört alkotnak, és bemutatkoznak a mellettük álló két embernek, megosztva néhány alapvető tény magukról (a megosztott tények lehetnek személyesek, szakmaiak, a témához kapcsolódóak stb.). A csoport tényleges igényeinek és helyzetének megfelelően). Miután mindenki befejezte az ismerkedést, mindenki bemutatja a jobb oldali személyt, majd a bal oldali személyt, és végül magát a csoportnak. Ez biztosítja, hogy mindenki nevét és kiegészítő információit háromszor hallják, így könnyebb megjegyezni és fenntartani a figyelmet.

MIKOR/MIÉRT: Ez a játék a legjobban idegenek között játszható, mivel célja, hogy a bevezetéseket és a névtanulást szórakoztatóvá tegye.

2. *“Lövöldözős” játék; Bummm!*

A játékosok egy kört alkotnak, amelynek közepén egy személy áll. Az a személy, aki középen áll, a kör egyik tagjára mutat, és a nevére szólítja. A kiválasztott személy két szomszédjának gyorsan meg kell mondania egymás nevét. A vesztes (aki lassabb, nem tud válaszolni, vagy rossz nevet mond) helyet cserél a közepén lévő személlyel.

MIKOR/MIÉRT: A játék célja a nevek megtanulása és gyakorlása. A legjobb olyan csoportban játszani, ahol az embereket bemutatták, de még mindig nem biztosak egymás nevében. Mivel mindenkinek gyorsan kell mondania a neveket, állandó figyelemre van szükség. A névtanuláson túl, ez a formátum más témákhoz is igazítható (például egy állat, egy rajzfilmfigura stb.), Vagy a középső személy minden körben más kérdést is feltehet, amivel a csoporttagok mélyebb megismerése is lehetséges.

3. *Pletykajáték – szavakkal*

A játékosok egy sorban állnak, és az első személy súg egy mondatot a szomszédjának, aki aztán tovább súgja azt a következő személynek. A mondat végigmegy a teljes soron, valószínűleg torzulásokat tapasztalva útközben.

MIKOR/MIÉRT: Ez a tevékenység az információ torzulását mutatja be: hogyan torzulhat az információ félrehallás vagy félreértés miatt, ha nem az eredeti forrásból származik.

4. *Pletykajáték - mozgással*

Az előző gyakorlathoz hasonlóan a játékosok egy sorban állnak, egy irányba nézve, háttal a mögöttük állónak. A sorban utolsóként álló személy egy egyszerű mozdulatsort mutat be (pl. fogmosás vagy táncmozdulatok eljátszása stb.) a következőnek, aki aztán a következőnek mutatja be az imént látottakat, és így tovább. A mozdulat végigmegy a teljes soron, valószínűleg torzulásokat tapasztalva útközben. A szórakozás érdekében az egész folyamatot fel lehet venni.

MIKOR/MIÉRT: Ez a tevékenység az információ torzulását mutatja be: hogyan torzulhat az információ félreértés vagy félreértelmezés révén, ha nem az eredeti forrásból származik.

5. *Pletykajáték - videóval*

Alkossatok 2-3 fős csoportokat, és egy kivételével minden csoport hagyja el a termet. A játékosok szoborpózt készítenek, és rögzítik a telefonjukkal. Ezután egy csoport csatlakozik hozzájuk, és

egyszer megmutatják az elkészült videót. Az ő feladatuk az, hogy a szobor pózát és a videót újra előállítsák, egyetlen próbálkozással. Ezután minden csoportot egyesével engedjenek be. Amikor mindenki rögzítette a videóját, közösen megnézhetik, hogyan alakult át az eredeti szobor és a videó a résztvevők értelmezésén keresztül.

MIKOR/MIÉRT: A játék célja annak bemutatása, hogy a tökéletes utánzáshoz milyen részletes megfigyelésre van szükség, hogyan torzulhatnak el a történetek a többszöri újramondás révén, és elősegíti a csapatmunkát. A videók rögzítéséhez telefonra van szükség.

6. *Válassz egyet!*

Egy előre meghatározott téma vagy kérdés alapján minden résztvevő kiválaszt egy tárgyat a középben lévő közös dobozból, amelyről úgy érzi, hogy kapcsolódik a témához (például a téma lehet a „titkok”, de lehet az is, hogy „én hogyan vagyok ma ebben a csoportban” vagy hasonlóan személyes). A résztvevők ezután megosztják a többiekkel, hogy szerintük a választott tárgyuk hogyan kapcsolódik az adott témához vagy jelenséghez, vagy hogyan kapcsolódnak a tárgyhoz.

MIKOR/MIÉRT: A tárgyak lehetnek mindennapi tárgyak (pl. papírpoharak, zacskók, ceruzák, öngyújtók, szívószálok, palackkupakok), de lehetnek képek (pl. a Dixitet gyakran használják), vagy különlegesebb tárgyak; lehetnek természetes vagy mesterséges, hasonló vagy nagyon különböző, kicsi vagy nagy. A játékosoknak nem feltétlenül kell ismerniük egymást, és a játék különböző témákhoz igazítható. Célja változó lehet, de gyakran használják a csoportban közös témák azonosítására. Arra is szolgál, hogy megtapasztaljuk, hogy ugyanazok a tárgyi dolgok teljesen más jelentenek, különböző emberek számára. Emellett fejleszti az asszociációs képességeket és a kreativitást, miközben a pontosabb kommunikációra ösztönöz.

7. *"Éz engem arra emlékeztet, hogy"*

A résztvevők körbe állnak, középben egy személy áll, aki elkezd egy részletes történetet mesélni. Miután figyelmesen végighallgatták, ha a körből valakinek eszébe jut egy másik történet, amit szeretne megosztani, akkor a középben álló személyt váltja fel azzal, hogy félbeszakítja az „Ez emlékeztet engem...” felkiáltással. Addig folytatják, amíg valaki más félbeszakítja, és így tovább.

MIKOR/MIÉRT: A játék célja, hogy megmutassa, hogyan léteznek az emberek fejében különböző történetek, amelyek bizonyos pontokon összekapcsolódhatnak. Legalább 8-10 emberrel működik a legjobban, hogy a játék mozgásban maradjon, és a középben gyakori cserékkel.

2. A közös gondolatok kifejezését, megosztását segítő játékok, feladatok

1. *Skálajáték (szociometriai preferenciák)*

A moderátor egy skálát mutat, egy képzeletbeli vonalat a szobán keresztül, a nagyon negatívtól a semlegesig át a nagyon pozitívig. A résztvevők felsorakoznak előttük, és a moderátor különböző állításokat tesz, a résztvevők pedig eldöntik, hogy ezek az állítások mennyire igazak rájuk, vagy mennyire értenek egyet velük, és ennek megfelelően helyezkednek el a skála megfelelő oldalán. A facilitátor megkérdezheti a résztvevőket az egyik és a másik végtelből, valamint a közepéről is, hogy miért állnak ott, ahol állnak.

MIKOR/MIÉRT: A játék egyik célja, hogy a játékosok jobban megismerjék egymást, de az is, hogy bemutassa, mennyire eltérőek lehetnek a vélemények egy, esetleg homogénnek tűnő csoporton belül. Emellett az eltérő vélemények egyformán történő elfogadása és tiszteletteljes kezelése erősíti a résztvevők

bizalmát és önbizalmát, és arra ösztönzi őket, hogy őszinték és nyitottak legyenek a csoporton belül. A játék a témaválasztáson keresztül variálható és tematizálható, azzal a céllal, hogy a résztvevők jobban megértsék egymást.

3. Anti-diszkriminációs tréning tinédzserek számára (a tréninget szakképző iskolában tanuló 15-18 évesek közt alkalmaztuk)

A következő gyakorlatok célja a félretájékoztató tartalmak azonosítása és leleplezése volt.

A résztvevők papíron kaptak néhány álhírt, amelyek hasonlóak voltak a médiában megjelenő valódi hírekhez.

Példafeladatok:

1. A NASA szerint a földi élet hamarosan kritikus fordulatot vehet, ha az emberiség nem csökkenti a vízfogyasztását fejenként napi fél literre.

Vitaindító kérdések a feldolgozáshoz

- A „NASA szerint” nem jelent semmit a NASA vagy más szervezetek híreinek pontos hivatkozása (link vagy pontos hivatkozás az eredeti publikációra) nélkül.
- Fél liter víz nem elegendő egy ember számára. Ez lehetetlen, amit könnyen meg lehet ítélni.
- Ez a hír egy tipikus „világvége tartalom”, pontos ajánlások nélkül, hogy mégis, mit kellene tenni annak elkerülése érdekében. Keressünk hasonló álhíreket!
- Hogyan tudnátok bizonyítékokat találni arra, hogy ez a hír nem igaz? Végezzünk tényellenőrzést!

2. Jézus szavai kerültek elő egy három ezer éves kőtáblán amit egy izraeli gazda ekéje szántott ki a földből nemrég. Az áll a táblán hogy a világvége előtt a zsidók és a filiszteusok háborúznak majd és egy kórház is lerombolnak. Itt az idő gondolkodni és a hatalmat olyanoknak adni akik hisznek az egyigazisten eljövételében.

- A hír tartalmának hihetőségét korlátozza, hogy egy jelenbéli és egy történelmi esemény túlzottan összefügg: a terrortámadásokkal kapcsolatos jelenlegi izraeli helyzetnek vélhetően semmi közvetlen kapcsolata nem lehet párezer éves történelmi eseményekkel. Ráadásul a kórház említése egy régi táblán nagyon valószínűtlen, tekintve, hogy abban az időben még nem léteztek kórházak.
- Az olyan kommunikáció, amely csak egy megkülönböztetett vallási csoportnak adna hatalmat, valójában

kirekesztő és nem felel meg a demokratikus társadalom elvárásának. Ez a dezinformatív üzenetek tipikus célja.

- - Természetesen Jézus szavait aligha lehetett volna egy 3000 éves kőtáblára írni. Aki ezt felismeri, az általában csokoládét kap a tréningeken. ☺
- - Hogyan tudnátok bizonyítékokat találni arra, hogy ez a hír nem igaz? Végezzünk tényellenőrzést!

3. Az Ósmagyarok Intézetének vezetője egy interjúban elmondta, hogy a magyarok nem állnak rokonságban a finnugorokkal vagy a sumérokkel, de egyértelműen kimutatható, hogy népünk Attilától származik, és az ő génjeit hordozzuk ma is. A világ urának leszármazottjának lenni felelősséggel is jár. Nem nekünk kell Európa után futni, hanem nekünk kell az élre állni. Aki erre nem képes, az megtagadja az őseit.

- Ebben a hírben ismét a kirekesztés üzenetét látjuk, azt, hogy az emberek egy bizonyos csoportja felsőbbrendű.
- A hírben keveredik a látszólag tudományos háttér (genetika) és a messianisztikus történelemszemlélet. A hatalmat nem az érdemnek vagy a választott jognak, hanem a származásnak tulajdonítja.
- Ez a hír mozgósít is, valamit el akar érni a befogadó gondolkodásában. Ez különösen akkor válik láthatóvá, amikor a politikai térben egy érzelmi érvet („az ősök megtagadása”) használnak fel.
- Az is gyanítható, hogy ilyen intézmény nem is létezik, és az interneten könnyen tájékozódni lehet róla. (Mindenesetre nagyon hasonló, a magyar kormány által létrehozott szervezetek léteznek, hasonló tevékenységgel).
- Hogyan lehetne bizonyítékokat találni arra, hogy ez a hír nem igaz? Végezzünk tényellenőrzést!

3. Egy Német bárban tegnap verekedés tört ki, amely késsel végződött. A szúró emberek mind mohamedán kinézetűk voltak. Ez van, amikor az idegenek elfoglalják országjainkat. Ennyi.

- Ez a hír egy tipikus magyarországi FB-poszt. Meg kell jegyezni, hogy a hír nyelve is fontos. Egy olyan hír, amely sok nyelvtani vagy stilisztikai hibát tartalmaz, aligha ment át a médiumtól elvárt szerkesztési rendszeren, azaz senki nem ellenőrizte a valóságtartalmát. A német és a muszlim szavak egyaránt kisbetűvel vannak írva, a cikk pedig egy jellegtelen fordulattal zárul: Ennyi. A hír és a személyes kifejezés közötti különbség jól szemlélteti a

hivatalos és az informális nyelvhasználat közötti különbséget. (Megjegyzendő, hogy ez nem általában a médiára, hanem a hírekre igaz, hiszen a médiának vannak más formái is, mint a hírek: publicisztika, szórakoztatás). A szöveg nem lehet hír, mert soha nem jelenik meg egy hírben hanyag megfogalmazásként: 'egy német bárban'. Ha ilyen hanyag, hivatkozás nélküli megnevezéssel találkozunk, gyanúsnak kell lenni.

- Ez a „hír” kifejezetten elfogult a muszlimokkal szemben, azaz azt sugallja, hogy minden, ehhez a csoporthoz tartozó ember kockázatot jelent. A „betolakodni” kifejezést a migráció ellen is használják, mivel ez egy negatív, ellenséges ige, amely a társadalom békéjét fenyegeti.
- A „muszlim kinézetű” kifejezés is fontos. A muszlim vallásnak nincs „kinézete”, ahogyan más vallásoknak sincs. A „kinézet” tehát a többségtől eltérő kisebbségek, az idegenek általános kirekesztését sugallja.
- Hogyan lehetne bizonyítékokat találni arra, hogy ez a hír nem igaz? Végezzünk tényellenőrzést!

4. Egy híres magyar celeb autójával karambolozott. A vétkes sofőr ittas volt és kábítószerrel is. Annyit lehet tudni, hogy sokszor lépett fel kormány ellenes tüntetéseken. Természetesen nem írhatjuk meg, ki volt ő, de kíváncsiak lennénk a tippjeikre.

- Ez a hír összekapcsolja a társadalmi devianciát a kormányellenes véleménnyel. Anélkül, hogy bármi konkrétumot tartalmazna ez a hír, képes azt a benyomást kelteni az olvasóban, hogy a kormányellenes emberek egyértelműen alkoholt isznak és kábítószerrel szednek, amikor vezetnek, megszegve minden társadalmi szabályt. Más szóval, egy politikai véleményt egy társadalmilag általánosan elítélt magatartásformával párosítanak, és ennek negatív megítélését ráerőltetik a politikailag eltérő véleményre.
- A szöveg legmanipulatívabb része az, hogy teret enged a feltételezéseknek, így szinte végtelen számú kormányellenes szereplőt lehet bemocskolni. A kommentelők elkezdik a pletykák féktelen terjesztését, amelyeket nem is a „hírszolgáltató” indított el, bárkiről, akinek a neve elhangzik.
- Hogyan lehetne bizonyítékokat találni arra, hogy ez a hír nem igaz? Végezzünk tényellenőrzést!

4 A „clickbait”

Ma már az online jelenlét sikerének az egyik legfontosabb mértékegysége a látogatottság, pontosabban a „click” – hányan kattintanak a hírre, hányan olvassák el. Ezt leginkább olyan „bombasztikus” címekekkel tudják elérni, amik azonnal kíváncsivá teszik az olvasót. Nem minden ilyen cím mögött találunk kamut, de

a gyanúnkat mindenképp felkeltheti egy ilyen híradás.

„Nem sok kellett hozzá, hogy belehaljon...”

„Soha nem látott...”

„Ilyet Élő ember még nem tapasztalt!”

„Horrorisztikus...”

„Tompá késsel fejbeszúrta...”

„Most megtudhatja, miért menekült el...”

Mondjatok, Írjatok ilyen példákat ti is!

5 Interjú szempontsor

A dezinformációról nagyon kevés empirikus adat áll rendelkezésre, és még kevesebb a roma közösségekre vonatkozó információ.

A projektbe egyetemi hallgatókat is bevontunk, akikkel együtt kezdtük el egy kérdőíves és interjúkon alapuló felmérés elkészítését. Az adatgyűjtésre a projektidőszak után kerül sor, remélhetőleg több országban.

Kérdések az információfogyasztásról, szokásokról, a dezinformáció észleléséről, az annak való kitettségről és a dezinformációval szembeni sebezhetőségről.

I A válaszadó személyes helyzete a helyi közösségben betöltött szerepe

- Demográfiai és társadalmi-gazdasági információk (nem, életkor, lakóhely, családi állapot, iskolai végzettség, munkaerő-piaci státusz).

- Mi az elsődleges személyazonossága? (Lehetőség lehet „identitáskártyák” kiosztása és sorrendben történő kiválasztása: pl. férfi, nő / gyermek, szülő, unoka, nagyszülő / dolgozó, álláskereső, segélyen élő stb. / roma, nem roma, magyar és roma, roma és magyar / bátor, visszafogott, szokimondó / stb.

- Milyen az Ön közösségének megítélése a településen és a környező településeken? (Lenézik őket, irigylik, félnék tőlük stb.)

- Mi igaz belőle: Központi szerepet játszik a közösségben; részt vesz a döntések meghozatalában; (s)örül, ha mások csinálnak dolgokat, ő csak nézi...

- Hány emberrel találkozik naponta?

- Hány emberrel van rendszeres kapcsolata...

- a FB-on?

- az Instán?

- a Tik-Tokon?

- egyéb felületen (melyiken)?

- Hány barátod van ezeken a platformokon?

- Van e-mail címed, és használod is?

- Mi volt a legutóbbi három kommunikációs aktusod (kivel? miről?)

- Mi volt az utolsó hivatalos (nem magánjellegű) kommunikációs aktusod? (Milyen platformon, vagy személyesen?)
- Inkább aktív vagy passzív vagy inkább passzív ezeken a felületeken? (Mit posztoltál utoljára, mikor? mit olvastál utoljára, és emlékszel a tartalmára?)

II Médiahasználati szokások

1. Mekkora az otthoni tévéje? Mi van a tévében (tévécsonnák, ha igen, milyen csomagban, milyen típusú csatornákat néz; internetes tartalmak).
 2. Mikor van be- és kikapcsolva? Ki kezeli a tévét, hangolja a csatornákat?
- Kérjük, kezdje el felsorolni a tévécsonnákat! [Az említett sorrendben kell írni!]
 - Mennyi időt tölt a tévé előtt?
 - Ki néz tévét a családban (mit, mennyit?) Néznek-e valamit (mit?) együtt, és utána megbeszélnek, hogy mit láttak?
 - Hallgatnak-e rádiót (mit, hol, mennyit?)?
 - Milyen internet-hozzáférésük van? Telefonon keresztül, vezetékes? Adatcsomag mérete? (Előfordul, hogy nincs internet, miért?)
 - Mire használja az internetet? (Közösségi média, hírek, keresés, ügyintézés, szórakozás... Melyik oldalt látogatta meg utoljára? Milyen oldalakat tud megnevezni?)
 - Szoktad-e megosztani a véleményed az interneten? Hol?
 - Ajánlja másoknak vagy barátainak a tartalmakat? Hogyan (linket küld, megosztja, szóban felhívja a figyelmet stb.)?

III Tájékozottság és érdeklődés

- Követi a híreket? Milyen hírekre figyelsz (sport, politika, szórakozás, gazdaság stb.)?
 - Mondj legalább három hírt, esetet, eseményt a lakóhelyedről (településről, közösségről) - ne legyen családi vonatkozású!
 - Mondj legalább három, az országgal kapcsolatos hírt, esetet, eseményt!
 - Mondj legalább három hírt, esetet, eseményt a világból!

- Honnan és kitől tudott és hallott ezekről?
- Ha meg akarnál győződni arról, hogy ezek a hírek és dolgok igazak, mit tennél?
- Kik azok, akiknek a véleményére hallgatsz? Szerinted kik azok, akiknek a véleményére hallgatsz?
- Véleményed szerint mi a legnagyobb probléma (kihívás...) a közösségedben, lakóközösségedben / országodban / a világban jelenleg? Mit tudnál tenni ellene, javítani a helyzeten? Ha nem, akkor miért nem?
- Mit tennél (itt a kommunikációs tevékenységre vagyunk kíváncsiak), ha ez történnéne:
 - A közösségedben (városban, szegregált területen) nagyon kedvezőtlen pletyka terjedne róla (pl. hogy valami bűnténybe keveredett).
 - Betörnének a házba, ahol (s)él.
 - A családját azzal vádolnák, hogy visszaélt egy banki hitellel.
 - Az Ön közösségét azzal vádolnák, hogy szándékosan nem járatták iskolába a gyermekeiket.
 - [Egészítsd ki helyi vonatkozású példákkal]

IV Világnézet, értékek

- Hogyan gondolkodsz ezekről a kérdésekről:

(Itt olyan attitűdskálákat kell alkalmazni, amelyek képet adnak az egyén saját társadalmi szerepéről és társadalmi tevékenységéről alkotott felfogásáról. Olyan kérdéssort kell alkalmazni, amely lehetővé teszi az összehasonlítást más kutatások eredményeivel.)

- Ki hozza az életünket befolyásoló döntéseket? (Helyileg, a településen, országosan, a világban) Ezek hatással vannak/lehetnek rád? (A felsorolás és említés sorrendjében kérdezzük.)
- El tudná képzelni, hogy vezető szerepet vállaljon egy ügy képviselőjében? Mi lehetne egy ilyen ügy? Ha nem vállalná a vezetést, el tudná-e képzelni, hogy támogatna valamilyen kezdeményezést?
- Mit tart jelenleg a leg súlyosabb személyes / közösségi - helyi / országos / globális problémának?

- Mit lehet tenni, ha egy nyilvánvaló hoax kezd terjedni az interneten / szájhagyomány útján a környezetekben / családjában?
- Előfordult már, hogy nem hittél el valamit, nem bíztál valamilyen hírben? Mit tettél akkor?
- Minek kellene történnie ahhoz, hogy a te és a közösség helyzete javuljon? Kinek mit kellene tennie?

Felősségi nyilatkozat

„Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.”

